

Адамовіч Г.Я.

Паэзія Максіма Танка як шматузроўневая іерархічная структура

Адамовіч, Г.Я. Паэзія Максіма Танка як шматузроўневая іерархічная структура / Г.Я. Адамовіч // Шостыя Танкаўскія чытанні: да 125-годдзя з дня нараджэння Янкі Купалы і Якуба Коласа і 95-годдзя з дня нараджэння Максіма Танка : зб. навук. арт. / Беларус. дзярж. пед. ун-т ; [рэдкал.: А.І. Лугоўскі (адк. рэд.) і інш.]. – Мінск, 2008. – С. 6–10.

Паняцце «іерархія» не адвольнае: беларускі паэт прапануе сваю «іерархію» ў аднайменным вершы. У нашым выпадку яно звязана з датамі: 1912–1995. 83 гады напружанага, натхнёнага, працоўнага жыцця. Значэнне Максіма Танка ў гісторыі Беларусі можа быць параўнана са значэннем асобы Ёгана Вольфганга Гётэ ў гісторыі Германіі. 83 гады напружанага, натхнёнага жыцця пражыў і нямецкі асветнік Ё.В.Гётэ. Паміж гэтымі волатамі, Гётэ і Танкам, шмат агульнага: і бяспрэчнасць таленту, які раскрыўся з маладосці глыбока, вольна, і плённая творчая праца да самага жыццёвага скону, і актыўнасць жыццёвай пазіцыі на працягу дзесяцігоддзяў: адзін – на пасадзе першага міністра Веймарскага княства, другі – старшыні Вярхоўнага Савета БССР.

Зварот да ідэі інтэрдысцыплінарчасці ў межах сістэмнага падыходу дазваляе прадставіць паэзію Максіма Танка як мастацкую з’яву выключнай арганізаванасці, акрэсліць упарадкаванасць мастацкага свету пісьменніка, што адмысловым чынам адлюстроўвае арганізаванасць і ўпарадкаванасць «першай», аб’ектыўнай рэальнасці.

Прызнаючы, што канцэптасфера пісьменніка – «жывы» арганізм, сістэма, якая змяняецца нават пасля смерці яе дэміурга, – прапануем вылучыць асноўныя абстрагаваныя ўзроўні-канцэпты: Сусвет, Зямля, чалавецтва, нацыя, Бацькаўшчына, грамадства, «іншы», «Я». Шматузроўневасць мастацкага свету Максіма Танка – гэта не проста метафара. Гэта формула, якая можа быць навукова даказана на прыкладзе мастацкіх вобразаў паэта.

Разгледзім два суаднесеныя між сабой узроўні: **Сусвет – Зямля.**

Вялікія адкрыцці ў прыродазнаўчых навукх у ХХ ст. звязаны з тым, што ў эксперымент была ўведзена асоба назіральніка, эксперыментатара. Новыя адкрыцці ў літаратуразнаўстве зроблены дзякуючы ўвядзенню ў камунікатыўны ланцуг «рэальнасць – аўтар – твор» асобы рэцыпіента, інтэрпрэтатара. Сістэмы «Зямля» – «Сусвет» знітоўваюцца праз чалавека – назіральніка, удзельніка. У паэзіі яны асэнсоўваюцца найперш у жанрах філасофскай лірыкі. Філасофская думка Танка мае касмалагічны характар, дзе сусвет успрымаецца як адзінае цэлае, якое ў мастацкай сістэме паэта знітавана стрыжнем: глыбіні космасу – Зямля. Чалавек напрамую ўплецены ў тканіну Сусвету, і не толькі звонку, але і знутры: сусвет стаў праходзіць праз сэрца чалавека. Праўда, гэту формулу на стагоддзе раней вывеў Генрых

Гейнэ: «Шчыліна, якая раскалола Сусвет, прайшла праз сэрца паэта». Ці яшчэ двама стагоддзямі раней – Шэкспір.

«Бо хто знае, колькі дарог / Прайсці дэвядзеца на зорных прасторах, / Пакуль да планеты сваёй дабрыду» [1, с. 291], – піша Максім Танк у 1966-м. *«Таму і ў космасе, калі / Загубіцца шлях мой, / Я пазыўныя буду слаць: / «Дзе ты, Зямля? Я – твой...»* [1, с. 333] – у 1984-м. *«Зараз брыду праз дзюны / І саланчакі пустыні, / Усеяныя касцямі караванаў, / Праз міражы небасхілаў, / Надзей і сумненняў, / У пошуках азісаў, / Новых крыніц, / Хоць да захаду сонца / Дастаць ужо можна рукой»* [1, с. 343] – у 1989-м, на 77-м годзе жыцця.

Вобраз вандроўніка, калі пачынаць з Гётэ, – традыцыйна вобраз маладога чалавека, шцюрмера, актыўнага, няўрымслівага, хуткага на пад’ём. Такім – хуткім на пад’ём, няўрымслівым застаецца Максім Танк і на схіле гадоў. Разам з тым вобраз вандроўніка – рамантычны: вандроўнік шукае блакітную кветку, кветку шчасця, таго, што ў ранейшай інтэрпрэтацыі было кветкай вечнага жыцця і маладосці (у эпасе пра Гільгамэша), кветкай-папараццю ў беларусаў. Спалучаючы шцюрмерскую і рамантычную традыцыі, Максім Танк піша напрыканцы свайго жыцця пра загадкавую Казачную Краіну Сонца і пра няспыннасць свайго шляху ў пошуках яе: *«Бо казкі / Нават з намі не ўміраюць»* [1, с. 348]. Матыў шляху да краіны Сонца далей працягвае Алесь Разанаў: ідучы да Сонца, адчысняяюцца на паўдарозе, другія ўваходзяць у сонца, становячыся сонцалюдзьмі. Сонцачалавекам можна назваць Танка.

У паэзіі Максіма Танка велікі Космас непарыўна звязаны з тым, што акаляе чалавека на зямлі, з яго радзімай і найперш з тым, у чым ёсць, што ўтрымлівае найвялікшае пачуццё – Любоў. Адмысловым чынам у вершы «Касмалогія» паэт прачытвае найвялікшы закон, адкрыты прарокам Дантэ аб пабудове Сусвету: *«Любовь, что движет солнце и светила»* [3, с. 461]. Максім Танк піша: *«Зямля трымаецца на трох сланах... / А калыска – на песні матчынай...»* [1, с. 104]. Паэт мадэлюе сусвет па сваіх законах – гэта законы Любоўі, Вернасці, Служэння з вялікай літары. Так мы знаходзім беларускага паэта сярод «зорак першай велічыні» – побач з Дантэ, Шэкспірам, Гётэ.

Зямля – Чалавецтва. Паэт працягвае пошукі Загадкавай краіны, шмат вандруючы па свеце (*«дарога была маёй песняй любімай»*). Сумарны вобраз – вобраз чалавецтва – узнікае, калі звяртаемся да «геаграфіі» вандровак паэта. Але ён распадаецца на асобныя вобразы народаў, вобразы канкрэтных людзей, складаецца з выяваў мясцін, дзе жывуць і твораць героі вершаў Максіма Танка. І разам з тым асобнае, канкрэтнае суміруецца ў мастацкім свеце паэта, выяўляючы шматфарбнае, насычанае жыццём, багатае на матэрыяльныя і духоўныя каштоўнасці існаванне чалавецтва на Зямлі.

Паэт болей, чым этнограф, які вывучае народы і лад іх жыцця: *«Танцуюць хлопцы «Збуйніцкі» танец, / Скачуць з дзяўчатамі цераз касцёр... / Божя! Хаця б яна не згарэла! / Жывая! Чую гуральскі смех!.. / Святлее неба. Пара*

світання. / Бывай, кармацкі чароўны кут!.. / І мне здаецца: са слёз расстання / Марское вока паўстала тут» [1, с. 256] («Над возерам Марское вока»).

Паэт болей, чым географ, – ён не толькі дазваляе ўбачыць свет навокал, ён дае магчымасць палюбіць яго, спазнаць яго таямніцы, зазірнуць углыб нябачанага вачыма. Максім Танк уражаны не толькі краявідамі Фінляндыі, гэта зямля багатая таксама культурнымі “нетрамі”: «Мне спадабалася зямля Суомі / У шуме сосен, вадаспадаў гrome... / Я чую звон тваіх, Суомі, струнаў, / Я чую голас незабыўных рунаў» [1, с. 257].

Паэт болей, чым прыродазнавец. У яго айсбергі – гэта не толькі «алмазы / Палярнага ззяння». Гэта сны, якія сняцца грэнландскім кітам, помнікі, што маўкліва паўсталі «іхунам разбітым» [1, с. 259], бо паэт глядзіць не толькі вачыма, ён бачыць унутраным зрокам, пранікаючы ў сутнасць рэчаў і з’яў.

Падарожжы па свеце ўзбагацілі мастацкі свет Максіма Танка, надаўшы яго ландшафтам абрысы тых краёў, дзе пабываў паэт, і дапамаглі адбудаваць вертыкаль, «Вавілонскую вежу», што, паводле Васіля Гозанава, вертыкальна ідзе ў зямлю і ўзносіцца ў неба, у пабудове якой чалавек «выражае мысль свою и вечную человеческую: от земли и «я» восходит к Богу и вечности» [5, с. 20], а ў інтэрпрэтацыі Максіма Танка – «каб дасягнуць / Да вышыні нябёс, / Да вышыні / Палёту сваіх мар» («Вавілонская вежа»).

Формула чалавецтва, выведзеная творцам, – гэта формула агульнага ў непаўторным, адзінства ў шматстайнасці, формула любові, увагі, павагі да людзей, іх звычаяў, іх паўсядзённага існавання.

Чалавецтва – Нацыя. Гэты узровень аб’ядноўвае праблемы нацыянальнай самаідэнтыфікацыі, нацыянальнай прыналежнасці, з ім звязана ўсё тое, што дазваляе сцвярджаць: Максім Танк – нацыянальны паэт, у яго творах пераствораны вобраз беларуса. Якуб Колас, Міхась Забэйда-Суміцкі, Максім Багдановіч, як і Шэкспір, Рэмбрант, – героі, адрасаты паэзіі Максіма Танка.

Паэты вучаць людзей сумою. Паэты дапамагаюць убачыць характэрнае людзей, іх звычаны, сьвята і працу, і, убачыўшы, прыняць такімі, якімі яны ёсць, і палюбіць – непаўторных, іншых. «Як будзеш у балгараў, / У братняй іх краіне, / Дык не забудзь наведць / Даліну, руж даліну... Тут мне падаравала / Жывы букет дзяўчына, / Каб век, казалы, помніў / Даліну, руж даліну» [1, с. 253].

Падобна таму як генетыкі вывучаюць генетычны код чалавека, проста чалавека, паэт вывучае і перадае наступным пакаленням, другім народам генетычны код прадстаўніка сваёй нацыі.

Бацькаўшчына – Беларусь. Бацькаўшчына – паняцце глыбока ўнутранае, яно раскрываецца ў тым багаці, што назапашана ў родным кутку, што захоўвае ў сабе памяць пакаленняў, здрадзіць чаму азначае здрадзіць усім, што палеглі на гэтай зямлі, што пахаваны на мясцовых могілках – сваім бацьку і маці.

Бацькаўшчыну любіць паэт «звонка», «сумна», «бунтарна» [1, с. 79]. Як не прыгадаць Роберта Бёрнса, шатландца, які прызнаецца: «*Між гор маё сэрца... Вандруе між гор...*» [3, с. 8]! Чытаем у Танка: «*Усё бачыш родныя дарогі, / Сінь Нарачы, Беразіну...*» [1, с. 84], «*...сасонкі, / Узгоркі і даліны...*» [1, с. 79], «*...Ручаіны, лугавіны і гасціны...*» [1, с. 90]. Паэт вучыць любіць Радзіму. Яго вуснамі прамаўляюць бары, што шумяць, вада, якая крынічыць за ваколіцай, дарога, што разаслалася ўдалячынь, зямля, што прылегла пад зорным небам.

Адна са скразных тэм паэзіі – тэма роднай мовы. Танк прысвяціў ёй шмат твораў. Верш «Родная мова» (1943) супастаўляльны з творамі нямецкіх паэтаў часоў Трыццацігадовай вайны (1618–1648 гг.) – А.Грыфіўса «Веліч і нішчымнасць мовы», Фрыдрыха фон Логаў «Нямецкая мова». «*Но оголтелый Марс, воздев кровавый меч, / Терзает нашу мысль, пытается нашу речь / И делает ее безликой, бездуховной / В разорванной стране, бесправной и бескровной*» [4, с. 198] – верш Логаў гучыць гэтак жа актуальна, як «Родная мова» М.Танка: «*Стаіць акрываўлены вораг з пятлей / Над спаленай хатай, над родным законам, / Над будучыняй і над песняй нашай...*» [1, с. 85].

Краіна – грамадства. Грамадства – шматслойная, шматузроўневая адзінка, дзе вылучаюцца асобныя групы, а літаратура адлюстроўвае праблемы, адпаведныя гэтаму падзелу. сацыяльныя, палітычныя, прафесійныя, канфесійныя, сямейныя і г.д.

У згаданым напачатку вершы «Іерархія» Максім Танк перастварае малы сусвет сям’і згодна з думкай, блізкай «Вавілонскай вежы» В.Розанова. Ён памінае родных, якіх на Радаўніцу трэба ўзнагародзіць, падобна таму як на святы ўзнагароджваюць пераможцаў, – ахвяраваць ім рушнік – бо там, на могілках, ляжаць «і мой дзед Хведар», «і бабка Ульяна», «і мой бацька Янук», «і маці Домка» памянуць, каб была ім на тым свеце «*нейкая палёгка*» [1, с. 342].

«Я» – «іныя». Гэта дыхатамія сімвалізуе падзеленае на людзей чалавецтва. Але ў ёй выяўляецца і еднасць чалавека з усім, што жыве, рухаецца набычал. Найперш да гэтага ўзроўню шматмернага свету належыць інтымная лірыка Максіма Танка. З аднаго боку, яна мае аб’ектываваны характар, паколькі ў ёй прысутнічаюць біблейскія гісторыі, матывы і вобразы старажытных міфаў, легенд, казак. Суб’ектыўны пачатак узрастае, калі паэт актыўна ўмешваецца ў замацаваны гісторыяй лад рэчаў, адметным чынам асэнсоўваючы іх (верш «Ave Maria»), калі распавядае пра каханне лірычнага героя, за якім паўстае сам паэт у розныя перыяды свайго жыцця. Вобраз лірычнага героя, такім чынам, перарастае ў сімвал мужчынскай вернасці, глыбокай адданасці жанчыне, побач з якой пройдуць, прайшлі гады.

Псіхааналітычная практыка пераводзіць у свядомае тое, што існуе ў неўсвядомленым. Але тое ж робіць і паэт, які агучвае мары, акрэслівае жаданні, выказвае надзеі. Біблейскі вобраз садоў Эдэма – вобраз месца, дзе чалавек мог быць богападобным, месца яго, чалавека, Служэння.

Прызначэнне чалавека – у Служэнні. У называнні ўсяго і ўся – раслінаў, птушак. Назваць – значыць, вырваць з абдымкаў небыцця. Зрабіць яўным, відавочным, прысутным. Тым больш калі гэты чалавек – паэт.

Праз паэта ў наша жыццё ўваходзіць тое, што або гаворыць з чалавекам мовай бароў, навальніц, зямных нетраў. Праз паэта ўваходзяць у наша жыццё формулы, якія сцісла, афарыстычна абазначаюць істотныя прыкметы з’яў, акрэсліваюць іх, надаюць абрысы. «Ёсць адна песня песняў, – паўтарыў біблейскі выраз паэт. І адказаў: – пра Радзіму» [1, с. 78].

Прызначэнне чалавека – служыць Зямлі, «быць пастухом». Прызначэнне паэта – служыць народу, чалавецтву, радзіме, можна было б сказаць, усяму таму, што намі выяўлена і акрэслена ў шматузроўневай іерархічнай структуры.

Праз паэзію, дзякуючы яе крылам, чалавек здольны дасягнуць мяжы Сусвету, і прайшоўшы праз Сусвет, вярнуцца назад. «Дзе ўсе?» – пытаўся Энрыка Фермі. «... Усе мы разам ляцім да зор...» – пісаў М.Багдановіч. «Мы – экіпаж аднаго карабля», – сцвярджаў Экзюперы. Паэт знаходзіць трапныя, ёмістыя формулы. Дзякуючы паэзіі, мы знаходзім адказ на пытанне, сфармуляванае ў вядомым парадоксе італьянскага фізіка: «Дзе ўсе?»

Максім Танк у вершах разгортвае Сусвет у жывых пачуццях, нават калі яны згаслі, у выразных постацях людзей, сярод якіх і тыя, што ўжо адышлі, але яны, дзякуючы аўтару, вяртаюцца з лебцы. Так паэзія дэманструе свае магчымасці быць сродкам філасофскага роздуму, спосабам узняцця над будзённасцю зямнога існавання і наблізіцца да зорак, каб ад іх вярнуцца назад на Зямлю і новымі вачыма ўбачыць чалавека, сваю краіну сярод іншых у свеце, разгледзець твар народаў, што жывуць на Зямлі, увабраць у сябе прыгажосць і непаўторнасць самых розных куткоў, а ўсё гэта і ёсць крыніца ўзбагачэння і стварэння ўласнага «я», чалавечага ў чалавеку.

Літаратура

1. Танк, М. Мно пару крыл дало юнацтва...: выбраная лірыка / М.Танк. – Мінск: Маст.літ., 2003.
2. Бёрнс, Р. Між гор маё сэрца... / Р.Бёрнс // Хрэстаматыя па літаратуры народаў свету: дапам. – Мінск: БГАКЦ, 1992. – С. 8.
3. Данте, А. Божественная комедия / А.Данте. – Мінск: Маст. літ., 1986.
4. Логау, фон Ф. Немецкая речь / Ф. фон Логау // Европейская поэзия 17 века. – М.: Худ. літ., 1977.
5. Розанов, В. Религия и культура / В.Розанов. – М.: Правда, 1990. – Т.1.